

ТИПОЛОГІЯ ІМПЛІКАТУР В АНГЛІЙСЬКІЙ ТА УКРАЇНСЬКІЙ МОВАХ

У статті представлено типологічну класифікацію імплікатур, подано визначення понять антитезисної, оксиморонної, метафоричної, евфемістичної та антифразисної імплікатур. Установлено, що антитезисні, антифразисні, оксиморонні, метафоричні й евфемістичні імплікатури, залишаючись конвенційними, є наслідком порушення всіх або кількох максим кооперації Г. П. Грайса. Дослідження виокремлених типів імплікатур проведено на матеріалі фразеологічних і паремійних одиниць англійської та української мов.

Ключові слова: метафорична, оксиморонна, антитезисна, евфемістична, антифразисна імплікатури.

Маріанна Гольцова. ТИПОЛОГИЯ ИМПЛИКАТУР В АНГЛИЙСКОМ И УКРАИНСКОМ ЯЗЫКАХ

В статье представлена типологическая классификация импликатур. Определены такие типы импликатур, как антифразисные, антитезисные, метафорические, оксиморонные и эвфемистические. Установлено, что антифразисные, антитезисные, метафорические, оксиморонные и эвфемистические импликатуры есть результатом нарушения всех или некоторых максим кооперации Г. П. Грайса. Материал исследования представлен фразеологизмами, в состав которых входят пословицы, поговорки, идиомы, стойкие сравнения, фразеологические метафоры и эвфемизмы английского и украинского языков.

Ключевые слова: антифразисная, антитезисная, метафорическая, оксиморонная и эвфемистическая импликатуры.

Marianna Holtsova. THE TYPOLOGY OF THE IMPLICATURES IN THE ENGLISH AND UKRAINIAN LANGUAGES

This article focuses on implicatures in the English and Ukrainian languages being derived from the logical, pragmatic and comparative aspects. The article critically comments some definitions of the implicature, implication, provides the classification of implicatures in the modern linguistics. In the research five main means of the implicature creation have been analysed and the notions of the antithesis, oxymoron, antiphrastic, metaphoric and euphemistic implicature types have been defined. The paper provides five main implicature types that are formed due to the violation of Grice's maxims: maxim of Quality, maxim of Quantity and maxim of Manner. The implicatures have been derived from proverbs, sayings, idioms, ironic set-comparisons, phraseological metaphors and euphemisms in the English and Ukrainian languages.

Keywords: antithesis, antiphrastic, oxymoron, metaphoric, euphemistic implicatures.

На сучасному етапі розвитку мовознавства особливого значення набуває прагматичний підхід до вивчення імпліцитних аспектів значення висловлювань. Актуальність теми статті зумовлена не лише спрямованістю сучасних досліджень на розкриття взаємозв'язку та взаємодії мови і мислення, мови та свідомості, а й на трансформацію та інтеграцію таких напрямів мовознавства, як: системно-структурний, функціональний та інтерпретаційний. Пояснення принципів моделювання імпліцитної інформації та механізмів її декодування у висловлюваннях підсилює своєчасність наукової розвідки.

У сучасній науці під впливом праць Г. П. Грайса [6, с. 22–40] імплікатури вивчаються з позицій прагматики. Дослідники відділили конвенційні імплікатури від конверсаційних (К. Бах [5, с. 327–331]), Е. Рольф [14, с. 39–60]); прослідкували логіку конвенційної імплікатури (Хр. Поттс [12, с. 475–501]); детермінували поняття загальної дискурсивної імплікатури (С. Левінсон [11]); проаналізували співвідношення імплікатур, пресупозицій та логічної форми (П. Краузе [9, с. 167–186], К. Робертс [13, с. 169–221]); відділили імплікатури

від інших типів імпліцитної інформації (С. Кріпке [10, с. 134–137], К. Робертс [13, с. 169–221], С. Соумз [15, с. 152–179]); описали імплікативні дієслова англійської мови (Л. Карттунен [8, с. 124–131]).

В українському мовознавстві розглянуто імплікатуру як спосіб трансляції емоцій мовця (В. О. Велівченко [2]), досліджено дієслівні індикатори імплікатур у дискурсі (Ю. О. Артеменко [1]), встановлено лінгвопрагматичні властивості висловлень з імплікатурами (М. А. Сидорова [4]). Проте, незважаючи на достатню кількість праць, присвячених імплікатурі, типологія імплікатур ще не була предметом лінгвістичного опису.

Метою статті є розробити типологію імплікатур та довести, що ці імплікатури, залишаючись конвенційними, є наслідком порушення всіх або кількох максим кооперації Г. П. Грайса.

У нашій науковій розвідці передусім зосереджуємо увагу на п'яти типах імплікатур: антитезисній, антифразисній, оксиморонній, метафоричній та евфемістичній.

Перш за все подамо визначення імплікатури. Герберт Поль Грайс тлумачить її як реальний смисл непрямого (або неконвенційного) висловлення. На відміну від пресупозиції і фонових знань, імплікатура стосується не дискурсу загалом чи його структурно-тематичних блоків, а висловлень, розташованих поряд, та становлює їхній логіко-змістовий зв'язок. Нагадаємо, що імплікатури виникають внаслідок порушення максим комунікативної співпраці Г. П. Грайса.

У статті розглядаємо конвенційні імплікатури, оскільки матеріалом дослідження є фразеологічно-паремійні одиниці англійської та української мов: прислів'я, приказки, усталені порівняння, фразеологічні метафори та евфемізми, з яких були виведені антитезисні, антифразисні, оксиморонні, метафоричні та евфемістичні імплікатури, що належать до конвенційного типу. Це зумовлено тим, що імплікатури були окреслені без залучення дискурсивного контексту, адже, попри їхню парадоксальність, вони є деконтекстуалізованими, тобто зрозумілими всім пересічним носіям певної лінгвокультури за умови наявності відповідних фонових знань.

Згідно з постулатами Г. П. Грайса, дискурсивні імплікатури виникають внаслідок порушення максим принципу кооперації, а конвенційні – в результаті їх дотримання. Проте в нашій науковій розвідці ми спробуємо довести, що виведені нами імплікатури, залишаючись конвенційними, є наслідком порушення всіх або кількох максим кооперації Г. П. Грайса.

Як зазначалося вище, матеріалом дослідження послужили фразеологічні і паремійні одиниці англійської та української мов. Ми їх розділи на такі групи: 1) паремії з антитезою в основі; 2) оксиморонні сталі вирази; 3) іронічні усталені порівняння; 4) метафоричні вирази фразеологічного характеру; 5) евфемістичні вирази фразеологічного характеру.

Розглянемо антитезисні паремійні одиниці з точки зору порушення максим Г. П. Грайса. У таких прислів'ях англійської та української мов, як *Корінь науки гіркий, а плід смачний*; *Small sorrows speak; great sorrows are silent*, побудованих на антитезі, очевидним є порушення трьох максим принципу кооперації: 1) максими якості, бо прислів'я розуміються неоднозначно, сказане можна ставити під сумнів; 2) максими кількості, бо прислів'я містять більше інформації, ніж потрібно; 3) максими способу, оскільки ці прислів'я не є повністю прозорими.

Проаналізувавши англійське прислів'я *A honey tongue, a heart of gall* та його український відповідник *На язичі медок, а на думці льодок*, виводимо антитезисну імплікатуру, що часто лукавство ззовні прикривається «солодкими» словами. Ця антитезисна імплікатура утворюється внаслідок порушення максим Кооперації, оскільки прислів'я містить надлишок інформації (порушення максими кількості), що є хибною у прямому лексичному значенні (порушення максими якості), неоднозначною (порушення максими способу). Не можна стверджувати, що максима релевантності є порушеною в цих пареміях, оскільки ми розглядаємо їх поза дискурсивним контекстом.

Отже, як в англійській, так і в українській мовах антитезисні імплікатури породжуються внаслідок девіації трьох максим принципу мовленнєвої співпраці Г. П. Грайса.

Беручи до уваги структурні, лексико-семантичні та прагматичні особливості побудови антитези, визначаємо **антитезисну імплікатуру** як висловлювання, що експліцитно виражає протиставлення двох понять, тоді як імпліцитний висновок вказує на приховане за цим протиставленням інтендоване значення певного висловлювання.

Розглянемо порушення комунікативних максим на прикладах оксиморонних висловів англійської та української мов: *солодка мука* та *sweet agony*. По-перше, у цих висловах порушується максима якості, оскільки зазвичай мука не може бути ні приємною, ні солодкою, отже, бачимо певну хибність висловлювання.

По-друге, порушується максима манери, або способу, зважаючи на те, що є неоднозначність в оксиморонних висловлюваннях. Відомо, що максима способу полягає в якомога більшій прозорості висловлювання своїх думок, послідовності й організованості їх викладу, тобто в уникненні незрозумілих пояснень, двозначності чи відсутності логіки. Так, оксиморонна імплікатура виникає внаслідок порушення максим якості та манери.

Оксиморонну імплікатуру трактуємо як реальний смисл непрямого висловлення, у якому поєднано різко контрастні поняття, що лише на перший погляд мають вигляд діаметрально протилежних і семантично несумісних. Проте саме завдяки їх поєднанню утворюється нова, складна, певною мірою суперечлива, але яскрава думка, яка стає серцевиною виразу. Метафоричний смисл оксиморонної імплікатури міститься в новому узгодженні його елементів, що і створює потрібне напруження. Буквальний смисл оксиморону містить загадку, а метафоричний – ключ до її розв'язання.

В іронічних усталених порівняннях (УП), що є засобами створення антифразисних імплікатур, спостерігаємо порушення максим Г. П. Грайса. Наприклад, у таких УП: *as useful as whistling psalms to a dead horse*; *поможє як мертвому припарка* - бачимо порушення максим якості, кількості, способу.

Основним для іронічних УП є постулат якості в його першій частині: «Не говори того, що ти вважаєш хибним». Максима якості порушується в цих іронічних УП, тому що вони містять хибну інформацію, бо співання псалмів не допоможе мертвій кобилі, як і мертвому – припарка.

Максима кількості порушується, оскільки використовується полікомпонентна одиниця (*as useful as whistling psalms to a dead horse*; *поможє як мертвому припарка*) замість монокомпонентної (*непотрібний*; *не допоможе*).

Водночас в іронічних УП ігнорується постулат способу вираження, який виявляється в зайвому багатослів'ї, образній деталізації, що не проясняє, а завуальовує смисл. Крім того, висловлювання не є чітко сформульованим.

Антифразисну імплікатуру визначаємо як небуквальні аспекти значення, що не встановлюються безпосередньо завдяки конвенціональній структурі мовних виразів (мовному кодові), а навпаки, сприймаються в протилежному розумінні.

За умови використання евфемізмів спостерігаємо порушення всіх максим кооперативного принципу. Наприклад, у фразеологічних евфемізмах англійської мови *join one's ancestors*; *be gathered to one's fathers*; *go beyond the veil*; *go the way of nature*; *go to a better world*; *go to glory*; *go to kingdom-come*; *go to one's last (long) home*; *join the majority* порушуються такі максими: 1) максима кількості, бо використовуються полікомпонентні одиниці замість монокомпонентної (*to die* - *померти*); 2) максима якості, оскільки, не розуміючи значення цих фразем, адресат не зможе правильно їх інтерпретувати, а отже, інформація, надіслана мовцем, буде сприйматися хибно; 3) максима способу, тому що евфемістичні висловлювання є нечіткими та неоднозначними; 4) максима релевантності, оскільки евфемістичні висловлювання за умови відсутності певних фонових знань можуть сприйматися як недоречні.

Евфемістичну імплікатуру тлумачимо як висновок адресата, зумовлений розкодуванням реального смислу засобу вторинної номінації з відносно позитивною конотацією, що використовується для заміни непристойних, небажаних чи заборонених найменувань, так званих мовних табу. На ступінь розуміння евфемістичних імплікатур

впливає рівень освіти адресата. Для людей із низьким рівнем освіти значно більшою є кількість агнонімів (термін В. В. Морковкіна [3]), тобто незнайомих і малозрозумілих слів, що в більшості випадків заважає таким адресатам розпізнати евфемізми в повідомленні. Наприклад, не кожному адресатові зрозумілими будуть такі евфемізми: альфонс, донжуан, ловелас на позначення гульця; жінка із рубенсівськими формами – про пишнотілу жінку.

Метафоричні імплікатури є невід’ємною складовою фразеологічних висловлювань та ідіом. З точки зору Г. П. Грайса, при використанні метафори виникає ситуація, коли очевидна хибність експліцитного смислу висловлення свідчить про експлуатацію максими якості, наприклад: *hot under the collar* (дуже сердитий); *posunати голову попелом* (поринати в глибоку скорботу).

Метафорична імплікатура виникає щоразу, коли порушується максима якості, оскільки буквальний, тобто експліцитний зміст висловлювання, відрізняється від смислу, що був закладений адресантом висловлювання чи виведений адресатом.

Отже, **метафоричну імплікатуру** кваліфікуємо як функціонування нового смислу, відмінного від буквального, зумовленого навмисним порушенням постулату якості принципу кооперації, імпліцитне значення якого інтерпретуємо за допомогою розумових операцій мислення.

У більшості метафоричних висловів порушується також і максима кількості (*вовк в овечій шкурі* – замість *лицемір*), проте це не можна вважати нормою, оскільки досить часто метафорична фразеологічна одиниця передає інформацію більш стисло, наприклад: *wet blanket* (dull and boring person who spoils the happiness of others); *bite the bullet* (endure in a difficult situation); *ніррова перемога* (перемога, знецінена невинуватими втратами).

Загалом антитезисні, антифразисні, оксиморонні, метафоричні та евфемістичні імплікатури, хоч і виникають внаслідок порушення максим кооперації, але належать до конвенційного типу імплікатур, оскільки їхні значення впливають із загальноприйнятих навіть поза контекстом смислу слів і граматичних конструкцій, що суперечить постулатам Г. П. Грайса.

Ключем до розуміння цього лінгвістичного парадоксу є те, що розглянуті імплікатури, хоч і є конвенційними, проте раніше поза дискурсивним контекстом зрозуміти їх було неможливо, лише згодом вони стали повністю «прозорими».

Проілюструємо це на прикладі фраземи «точити ляси (баляси, баляндраси)», з якої можна вивести конвенційну метафоричну імплікатуру, що певна людина веде пусті, беззмістовні розмови, марнуючи час. Зараз ця імплікатура є конвенційною, хоча протягом тривалого часу в минулому вона належала до дискурсивної імплікатури. Її дискурсивність пояснюється традиційною версією походження звороту: він виник у мові теслярів, а слово «ляси» є скороченим від «баляси» – витончені фігурні стовпчики поручнів балкона, сходів. Теслярі вважали свою роботу нескладною, але тривалою за часом й вели неквапливі розмови, вирізуючи прикраси. Отже, бачимо, як повністю дискурсивна імплікатура конвенціалізується.

У такий спосіб можна проаналізувати й інші типи імплікатур, зробивши висновок, що не лише дискурсивні, а й конвенційні імплікатури можуть виникати внаслідок порушення принципу кооперації Г. П. Грайса.

Імплікатура не є властивістю мови як системи, вона є наслідком порушення мовцем максим спілкування. Ураховуючи, що матеріалом дослідження послужили усталені в мові вирази, антитезисні, антифразисні, оксиморонні, метафоричні та евфемістичні імплікатури зіставлюваних мов відносимо до конвенційного типу, незважаючи на те, що вони виникають при порушенні всіх або декількох максим принципу кооперації Г. П. Грайса.

ЛІТЕРАТУРА

1. Артеменко Ю. О. Дієслівні індикатори імплікатур в англomовному дискурсі: структурно-семантичний та лінгвопрагматичний аспекти : дис. канд. філол. наук : 10.02.04 «Германські мови» / Юлія Олександрівна Артеменко; Кременчуцький нац. ун-т ім. М. Остроградського. – Кременчук, 2015. – 259 с.

2. Велівченко В. О. Імплікатура як спосіб трансляції емоцій мовця (на матеріалі сучасного англomовного емотивного дискурсу) : дис. канд. філол. наук : 10.02.04 «Германські мови» / Віктор Олегович Велівченко; Черкас. нац. ун-т ім. Б. Хмельницького. – Черкаси, 2011. – 248 с.
3. Морковкин В. В. Русские агнонимы (слова, которые мы не знаем) / В. В. Морковкин, А. В. Морковкина. – М.: Астра семь, 1997. – 414 с.
4. Сидорова М. О. Лінгвопрагматичні властивості висловлень з імплікатурами у реактивних ходах німецькомовного діалогічного дискурсу: дис. канд. філол. наук : 10.02.04 «Германські мови» / Марія Олегівна Сидорова; Харків. нац. ун-т ім. В. Н. Каразіна. – Харків, 2015. – 259 с.
5. Bach K. The Myth of conventional implicature / K. Bach // *Linguistics and Philosophy*. – 1999. – No. 22. – P. 327–366.
6. Grice H. P. *Logic and Conversation* / H. P. Grice // *ders. Studies in the Way of Words*. – Cambridge (Mass.), L. : Harvard Univ. Press, 1991. – P. 22–40.
7. Horn L. WJ-40: implicature, truth, and meaning / L. Horn // *Pragmatics II*. – L., N.Y. : Routledge, 2012. – Vol. III. – P. 180–211.
8. Karttunen L. Simple and Phrasal implicatives / L. Karttunen // *First Joint Conference on Lexical and Computational Semantics (*SEM) (Montreal, Canada, June 7–8, 2012)*. – Montreal, 2012. – Vol. 1. – P. 124–131.
9. Krause P. On the Division of Labor Between the Theories of Presupposition and Implicature / P. Krause // *Saying, Meaning, Implicating* / Meggle G., Plunze Chr. (Hg.). – Leipzig : Leipziger Univ. Verlag, 2003. – S. 167–186.
10. Kripke S. Presupposition and Anaphora: Remarks on the Formulation of the Projection Problem / Saul Kripke // *Pragmatics II: Critical Concepts in Linguistics* / ed. by Asa Kasher. – L., N.Y. : Routledge, 2012. – Vol. II. – 234 p.
11. Levinson S. C. *Presumptive Meanings: The Theory of Generalized Conversational Implicature* / Stephen C. Levinson. – Cambridge (Mass.): MIT Press, 2000. – 480 p.
12. Potts Ch. Conventional implicatures, a distinguished class of meanings / C. Potts // *The Oxford Handbook of Linguistic Interfaces* / ed. By F. Ramchand, Ch. Reiss]. – Oxford : Oxford University Press, 2007. – P. 475–501.
13. Roberts C. Only, Presupposition and Implicature / C. Roberts // *Pragmatics II: Critical Concepts in Linguistics* / ed. by Asa Kasher. – London, New York : Routledge, 2012. – Vol. II. – P. 169–221.
14. Rolf E. *Sagen and Meanen: Paul Grices Theorie der Konrersations im-plikaturen* / Eckhard Rolf. – Opladen : Westdt. Ver.1, 1994. – 269 p.
15. Soames S. Drawing the line between meaning and implicature – and relating both to assertion / S. Soames // *Pragmatics III*. – L., N.Y. : Routledge, 2012. – Vol. III. – P. 152–179.

Стаття надійшла до редакції 12.12.2017 р.